

דף סג

'אי אמר ליה אילין מצרנהא - פלגא, לא אמר לו אילין מצרנהא - תשעה קבין' - ר"י בן מגאש פרש: שסימן לו את כל מיצרי השדה. (ולאו דוקא כולם, אלא שסימן לו את אותו צד של השדה שלו. ריטב"א), שאם כוונתו לתשעה קבין, למה לנו לדעת מצרי כל השדה, אלא ודאי כוונתו שיהא שותף עמו בשדה שלו - פלגא ופלגא.

'האומר תנו חלק לפלוני בבור - סומכוס אומר אין פחות מרביע. לחבית, אין פחות... לקדרה...' - לגרסתנו, ('בבור... לחבית... לקדרה...') רצה לומר שאמר 'בבור' גרידא או 'בבור לחבית' כפי רשב"ם. והערך (ערך בר ספינה) גרס 'בחבית, בקדרה'. ומפרש דבור מכיל ב' חביות וג' קדירות וד' טפחין. ורביע חבית היינו שמינית הבור. (וק"ק לפי זה דמשמע שנותן חלק בחבית מלאה העומדת בחצר, (וכן בבור מדובר בחלק במה שמכיל עכשו דומיא דחבית), ואם כן מה שיך לקרוא לרבע חבית שמינית הבור, הרי אין בור לפנינו. ונראה פשוט דהערך מפרש לה בין, שעתה הוא בבור ועתיד להתחלק לשתי חביות וכו' ואם בא ליטול עתה נוטל שמינית וק"ל).

ופירוש שהביא רשב"ם דכל הנך שיעורי לפי אומד הדעת, לא נהירא לרשב"ם (דא"כ מאי מייתי מסומכוס לבעייתנו הכוללת, ומה נדע ממנה לשאר דברים). ואולם הוא פירוש רבינו גרשום. (וע"ע ברי"ף ובשא"ר ובשו"ת רדב"ז ח"א צג). וי"ל דלמדנו לילך בכ"מ אחר אומד הדעת. (והוא כעין שודא דדייני, ומ"מ נראה מדסומכוס קאמר לה, דשיך קצת לענין ממון המוטל בספק חולקין אלא שאינו קבוע כ"כ ואפשר להגדיל או להקטין החלק, וכמדמשמע לישנא 'אין פחות מרביע' - אבל אפשר יותר. ודאיתנן להכי י"ל דבאמת אין כ"כ חילוק בין 'שודא לחולקין' (עתוס' לעיל סב: ד"ה איתמר). ובכל שודא נקודת המוצא היא חלוקה, אלא שלא תמיד החלוקה שוה. וזו גופא בעייתנו האם חלק הוא כחולקין ופשיטנן דהוא חלוקה לפי אומד הדעת ובענינו בין חצי לרבע. ועיין. (מרע"כ).

'אמאי, אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם?' - הגם שאומר בלשון 'על מנת', והרי יכול אדם להתנות תנאי אודות דבר שלא בא לעולם, (כגון: הרי זה מכור לך בתנאי שתתן לי כך וכך חטים בכל שנה, והחטים אינם בעולם) - מכל מקום כאן אינו מועיל, כי תנא זה סובר ש'על מנת' אינו משום 'תנאי' אלא הרי הוא משייר במכירתו, (פירוש, פירות המעשר שייכים למוכר, אלא שזכות זו נתונה ללוקח - לעשותם מעשר על פירותיו. ומצינו כעין זה, שאדם מקנה חפץ לענין זכות מסוימת אחת, אך לכל שאר הדברים הוא שלו. - וע' חזו"א לקוטים, כא; קובץ שעורים אות רפ; חדושי 'הר צבי'). ולכן שאלו, כשם שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, כך אי אפשר לשייר.

והטעם שחייבים לפרש כשיור ולא כתנאי - לפי שאין הלוי רשאי להתנות תנאי כזה, כי אז נוטל את המעשר בשביל התנאי ולא 'חלף עבודתו'. ולכן ההנחה הפשוטה בגמרא שכוונת הברייתא שמשיר לעצמו את בעלותו על חלק המעשר, שאז מפרש משלו. (עפ"י הרא"ש). וכן משמע גם מלשון הברייתא, - 'בן לוי שמכר... מעשר ראשון שלו' - משמע שהמכירה חלה בכל אופן, והמעשר שיך ללוי, ואם היה זה תנאי, היתה נתונה אפשרות ביד הקונה אם לקיימו אם לאו, ולא היתה המכירה מוחלטת. (תוס' הרי"ד)

(וכבר נחלקו תנאים בדבר, אם 'על מנת' - שיור או תנאי. (ע' חולין קלד ועוד). ובריטב"א (כאן ובחולין) תלה בהדיא דברי הברייתא באותה מחלוקת תנאים. ואולם הרמב"ן פרש בדרך אחרת. וע"ע מחנה אפרים - מכירת דשבל"ע, ה; 'ברכת שמואל' נב-נג.

וכבר הקשו גדולי האחרונים הלכתא אהלכתא, דקיימא לן 'על מנת' - תנאה, ומאידיך נפסק באומר 'ע"מ שדיוסא העליונה שלי', שקנה ושייר הוצאת זיוין. - ע' בש"ך יו"ד סא סקי"ח; ט"ז חו"מ ריב, ובהגהות ה"ז שם (לרבי צבי אשכנזי - בעל 'החכם צבי'); 'נתיבות המשפט' שם; 'מחנה אפרים' שם; 'מראה הפנים' על הירושלמי - דמאי פרק ו;

שו"ת 'מקום שמואל' פח. (ושם פרש שגם הרא"ש לא כיוון לומר דברייתא זו פליגא אדהתם); חדושי חת"ס – גטין פב. חולין קלד. שו"ת דובב משרים ח"ג טז; חזו"א אה"ע עג, ג וחזו"מ לקוטים, כא; קהלות יעקב – ב"ב ל).

– לא תרצו, שאמנם אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, אך יכול אדם להתחייב בדשלבל"ע – מדוע?

לדעת ה'קצות החשן', אין יכול לחול שעבוד אלא אם התחייב גם בממונו. ולשיטתו ניהא. ואף לדעת ה'נתיבות המשפט' שאפשר להתחייב דבר מיוחד ללא אחריות ממונו, יש לומר שבמתנות כהונה לא שייכת התחייבות, כי חייב ליתנם בתורת חוב מצוה ולא כפרעון חוב, (ולהתחייב לתתם בתורת מצוה ללא התחייבות קדומה – הרי זה חוב ושוברו בצדו, ולא נתחייב כלום). (עפ"י חזון איש – דמאי יד, ד).

דף סד

רב פפא אמר: שאם רצה לבנות עלייה על גבה – בונה. ואי סלקא דעתך בסתמא לא קני, למה לי 'על מנת'? – ואם תאמר, הועיל לו תנאו שיוכל לבנות על גבי הדיוטא ולהכביד על הבית, שאילו לא התנה, לא היה רשאי להכביד על הבית אלא אם בא לבנות צריך להעמיד עמודים מבחוץ לבנות על גביהן?

יש לומר שסובר התלמוד, שגם עתה כשהתנה, אינו רשאי לבנות על הדיוטא עצמה אלא על גבי עמודים. וכך משמע לו מלשון רב פפא, שלא אמר: 'שאם רצה להגביה – רשאי' אלא 'שאם רצה לבנות עליה על גבה' – כלומר, לא על הדיוטא עצמה אלא על גבי דיומדין (רבנו יונה).
ואולם, מדברי הרמב"ם (מכירה כד, טז) משמע שבונה עליה ממש. (כ"כ בדעתו, בחידושי רבי ישמעאל בן חכמון). וגם הוסיף שכן משמע בלשון הגמרא 'שאם רצה לבנות עליה על גבה בונה'. (ויש שם טעות הדפוס, וצ"ל: 'ואין מפקיע שעבודו מהן אלא בשהתנה הלוקח על המוכר...').

ז'מודה רבי עקיבא בזמן שאמר לו חוץ מאלו, שאין צריך ליקח דרך' – לכאורה משמע מסתימת הדברים שגם אם המוכר אומר שבתוספת זו שהוסיף, לא היתה דעתו כלל על הדרך, גם באופן זה – הדרך שלו. ולא מצינו שנצטרך לשאול את המוכר והלוקח אם לכך נתכוונו. ומסתבר שבסתמא לא לכך נתכוונו, שרוב בני אדם, אם היה עולה על דעתם ענין הדרך להזכירו, היו מפרשים הדבר ולא היו סומכים על רמז ביתור הלשון 'חוץ מאלו'.
אלא, כיון שנידון זה, אם צריך ליקח לו דרך, הוא שקול מאד, הלכך כל התיחסות יתרה לבור ודות בעת המכירה, די בה להכריע, שאין צריך ליקח לו דרך.
ונראה לפי זה, כאשר יש לו דרך אחרת להגיע אל הבור, שבזה כולם מודים שצריך ליקח לו דרך, אם רוצה בדרך נוספת – באופן זה לא יועיל יתור לשונו, שבזה אין הדבר שקול כל כך שהוספת לשון זו תכריע. ('חדושים ובאורים' לגר"ח גריינמן שליט"א – ב"ב, י.

מפשטות דברי הרשב"ם להלן (ע. ד"ה חוץ מחוב וד"ה ואית דגרס) ומעוד ראשונים, נראה שהפירוש כפשוטו, שיתור לשונו מורה שנתכוין לשייר לו דרך. ודאי מדובר שטוען שכוונתו היתה שיוכל להגיע אל הבור ששייר, ולא הוצרך לפרש הדבר לרוב פשיטות, וכשייתר לשונו לומר 'בור', דיבוריו מורים שבדעתו לשייר לו במכירה זו בור שימושי, עם אפשרות גישה אליו).

– ...עוד שאלה: באיזה ענין ראוי להשתמש במימרא ד'כל מלתא דלא צריך – לטפויי מלתא קאמר'?

ג. כל אלו עלו ב'תיקו' אם קונה את השדה כולה, (אלא שקיצר בסימון מצריה), או אין לו אלא כפי המשמעות המנימלית ביותר המשתמעת מהסימונים שסימן. (ופרש הרשב"ם שספקות אלו מסודרים בדרך 'אם תמצי לומר', שכל ספק בנוי לפי הצד בספק הקודם שלא קנה הכל. ולהלכה, כתב הרמב"ם (כא, טז), שלא קנה הכל אלא כפי מה שמצר וכפי ראות עיני הדיינים. וע' מ"מ שם וש"ך ריט, ד – בבאור דבריו).

ד. לרב – קנה הכל חוץ ממצר רביעי. (פרש רבנו יונה: קנה את שלשת המצרים עצמם עם השדה, מלבד המצר הרביעי עצמו שלא קנהו. אבל בשדה לא שייר מאומה). ושמאל אמר: אפילו מצר רביעי. ורב אסי אמר: לא קנה אלא תלם אחד על פני שלש המצרים שסימן, ולא יותר.

והסיק רבא כרב, שקנה את השדה כולה מלבד מצר רביעי – אך אם המצר הרביעי מובלע בין שני המצרים שמצדדיו, שסימנם לו, וגם אין נטועים עליו דקלים ואין בו כמות יבול של ט' קבין – קנה גם אותו. ולפי לשון אחרת – אפילו באחד מאלו התנאים, שהוא מובלע, או שאין בו דקלים וט' קבין – קנה. והכל לפי אומדן דעת הדיין.

דפים טב – טג

ק"ח. כיצד יש לדון את הלשונות דלהלן (הכתובים בשטר מכירה, או במחלק נכסיו בעל-פה, או במתנת שכיב-מרע); –

א. (יש לו שדה בשותפות עם אחר, ואמר:) 'מחצה שיש לי בקרקע – מכור לך'.

ב. (כנ"ל) 'מחצה בקרקע שיש לי – מכור לך'.

ג. (מכר חלק משדהו, ומצר לו מצריה משלש רוחות, וברוח הרביעית הגובלת עם שדהו, כתב:) 'המצר מצד (פלוני) הוא השדה שממנה פלגתי את השטח שמכרתי'.

ד. (כנ"ל) 'המצר מצד (פלוני) הוא השדה שממנה פסקתי את השטח שמכרתי'.

ה. 'יחלוק פלוני בנכסי'.

ו. 'תנו חלק לפלוני בנכסי'.

א. מכר חצי מן השדה – היינו כל חלקו שיש לו בה.

ב. רבה אמר: רבע. שפירוש דבריו, חצי מאותו חלק שיש לי בה. (ואביי הקשה על כך. ואולם רבה נשאר בדעתו, ואין הלכה כתלמיד במקום הרב).

ג-ד. למסקנת הסוגיא (כדברי אביי. וכן נקטו הפוסקים – ריט,ו) אין הבדל בין 'פלגא' ל'פסיקא' – אם ייתר בלשון השטר, שמלבד פירוט המצרים הוסיף וכתב 'אלין מצרנהא' (כן פרש רשב"ם. וי"מ בדרך אחרת. ע' שטמ"ק) קנה חצי מהשדה, והרי הם כשותפין בה שוה בשוה. ואם אין ייתור לשון – לא קנה אלא את השיעור הפחות של שם 'שדה' – ט' קבין.

ה. נותנים לו חצי מנכסיו.

ו. פשטו הדבר מן הברייתא, שלדעת סומכוס נותנים לו חצי מהכמות שניתן להסתפק בה, היינו, מהכמות המנימלית שאפשר שנתנה עד חצי מהנכסים.

רשב"ם הביא מר"ח, שסומכוס לשיטתו ש'ממון המוטל בספק – חולקין, אבל לחכמים, לעולם נותנים את השיעור הקטן ביותר. (וכתב עוד לפרש (עפ"י התוספתא), שאפילו לסומכוס, אם יש לו בנים, כוונתו לתת חלק כחלק שמקבל כל אחד מבניו. והרא"ש חילק בין שכיב מרע, שכוונתו לתת לו כאחד בבניו, ובין בריא, שעליו מדובר בסוגיתנו). ושיטת הרי"ף שאין זה שייך למה' סומכוס וחכמים אלא שכך שיעור חכמים את דעתו, ע"ש. (ונחלקו הפוסקים להלכה – אם נותנים חצי מהכמות שיש עליה ספק, או נותנים את החלק הקטן. וכל זה במתנה, אבל במכר – הדמים מודיעים. – ע' רנג, כה).

דף סג

ק"ט. א. האם ניתן לשייר במכירה או במתנה, דבר שלא בא לעולם?

- ב. המוכר שהתנה תנאי במכירתו, וכפשוטו אין התנאי מועיל (או משום שהוא מיותר, או מפני סיבה אחרת אין ממש בתנאי זה כפשוטו) – האם מפרשים מייתור תנאו שנתכוין לשייר במכירתו דבר המועיל?
 ג. איזה חילוק יש בין דבר שנכתב במפורש בשטר המכר (או שנאמר במפורש), לדבר שנלמד מייתור הלשון גרידא?

- א. כן, אבל רק במקום ששייך לדון דבריו כמשייר בגוף הדבר שהוא מוכר, לענין אותו דבר שעתידי לבוא. כגון, מוכר קרקע ומשייר לעצמו זכות נתינת המעשרות, הגם שהפירות עדיין אינם בעולם, הרי הוא כמשייר בקרקע עצמה את מקום המעשר (עפ"י רשב"ם. וכענין 'דקל לפירותיו').
 ב. כן. (וע' להלן סד. במשנה, ובראשונים). ולכן כשאמר 'על מנת שמעשר ראשון שלי', דנים אותו כשיור. וכן במוכר בית לחברו וא"ל 'ע"מ שדיוטא העליונה שלי' – כיון שגם לולא התנאי, היתה שלו, מפרשים דבריו ששייר לעצמו זכות נוספת בגוף הדבר שמכר, כגון הוצאת זיוין.
 ג. כל זכות הבאה מיתור הלשון, לא זכה בה אלא הוא עצמו, ולא בנו – אם מת. אלא אם פרש הדבר. (עפ"י רשב"ם ועוד).

קכ. מהם ההבדלים בין:

המוכר בית לחברו בסתם; מוכר בית וכתב בכלל המכירה 'עומקו ורומו'; הוסיף 'מתהום ארעא ועד רום רקיעא'?

- מכר בסתם – לא קנה את הקרקע שמתחתיו, ועדיין היא של המוכר, (שרק הוא יכול לחפור תחתיו, באופן שאינו מזיק לבית. ויש סוברים שלעולם א"א למוכר לחפור, שמא יזיק. אלא שאם הלוקח חפר – החפירות שייכות למוכר. ע' ריד, ד).
 כתב 'עומקא ורומא' – קנה את הקרקע שמתחתיו. (לשיטת רשב"ם, קנה גם את האויר עד הרקיע, וגם גג שיש בו מעקה גבוה 'טפחים שחשוב הוא בפני עצמו. והר"י חולק, שלא קנאם אלא אם פרש 'עד רום רקיעא').
 כתב 'מתהום ארעא ועד רום רקיעא' (גם אם לא הזכיר 'רומא ועומקא' – רא"ש ועוד. ובתורי"ד חולק) – קנה גם בור ודות שבבית.

דף סד

קכא. א. המוכר לחברו את הבית ושייר לעצמו את הבור ואת הדות, או להפך – מכר בור ודות ושייר את הבית – האם

בעל הבור צריך ליקח לו דרך מבעל הבית?

- ב. באלו שתי אפשרויות ניתן לפרש את מחלוקת ר' עקיבא וחכמים אם צריך ליקח לו דרך? ומה הפירוש האמיתי של מחלוקתם?

- א. מכר את הבית בסתם – לא מכר את הבור ואת הדות, ולר' עקיבא צריך המוכר ליקח לו דרך אליהם, ולחכמים – אין צריך. אבל אם שייר את הבור בפירוש, כיון שלא היה צריך לפרש ופרש – מודה ר' עקיבא שיתור הדברים מורה ששייר את הדרך לעצמו.